

Նկ.1. Մաս դը Լիժնեի ֆալլուսյան Սերկուրին (րարձր.3, 3սմ)

չափերը դժվարացնում են նրա դասակարգումը: Մակայն գլխի շափերը արտիքական են պաշտամունքային փոքրիկ արձանիկի եսմար: Դա եափսնարար 12-13սմ րարձրությամբ արձանիկ է եղել, որից կարելի անջատել են իրանը: Որքան մեզ եայունի է, ֆալլուսավոր Սերկուրին եզակի նմուշ է այդ աաոծո պատկերագրության մեջ: Առանց ակվիտանյան րրոնգի եեա աներաժեշտ օգաակար գուգաեեոի և առանց իմանալու մեաադի րադադորությունը, ներկարումս ենարափոր չէ ճշգրտել պատրաստման վայրը: Այսօր եայունի է, որ իրի ակվիտանյան ծագումը տեխնիկապես ենարավոր է⁸, մինչդեռ մի ժամանակ մի փոքր

8. F. Beck, m. Menu, Th. Berthoud et L.-P.Hurtel, *Métallurgie des bronzes, dans Recherches gallo-romaines I du Laboratoire de Recherche des Musées de France, collection „Notes et Documents,, de la Réunion des Musées Nationaux, Paris, R.M.N., 1985, p. 71-142, passim. Il résulte notamment de cette étude que le célèbre Hercule de Bordeaux, statue, „ plus grande que nature, „ est un „ bronze au plomb homogène, caractéristique de la production d'Aquitaine, „ /p. 91/.*

նրորեն մշակված Սերկուրին որակվում էր որպես «իտալական աշխատանք»: Մակայն ընդհանրությունը գանգակներին և իտալական ծագմամբ այլ ամուլետներին ակնհայտ է:

Իրի գոտածության նատաևո. Այդ իրի փոքր չավը (ըարձր. 3,3սմ) և շաա թեթև քաշը (22,1 գ) բացառում են, որ այն օգագործված լինի որպես կշռաքար: Բացի պաշտամունքային իր լինելուց, հավանաբար այդ փոքրիկ գանգակ-կիսանդրու սոց պիսի տեսնել այն թալիսմաններից մեկը, որոնք պաականում են ֆալլուսյան կամ նույնիսկ եռաֆալլուսյան թագմաթիվ ամուլետների թվին:

Թվագրությունը. Մաս դը Աժընեի ֆալլուսյան Սերկուրին գանվել է հնավայրի մակերեսից: Եվ այդ եանգամանքը թույլ չի աալիս ճշգրիտ թվագրել այն: Մնում է առաջնորդվել հնավու ըի թվագրմամբ: Սեն-Մաթտեն ըարձրավանդակի պեղված եաուվածներից գտնված նյութերը վերութերում են մ.թ. 1-ին դարի սկզբից 3-րդ դարի վերջին քառորդի միջև ընկած ժամանակաեաավածին և անգամ 4-րդ դարի սկիզբ են հասնում¹²: Այդ առաըկայի փոքր չաիերը դժվարացնում են ոճական սաուուուր, որի փասաաբկները կարող են լավ կիմնալորված չլինել: Ծիածանաթադանթի մշակման բացակայության պաեանակող լարի առկայությունների չենք կարող եանգել: Դրա փոխարեն սանրվածքը վաեանակող լարի առկայությունների չենք կարող եանգել: Դրա փոխարեն սանրվածքը «խխաա և էկեկաիկ ոճի» մի ձև, որ թվագրել են Ադրիանոս կայսեր ժամանակներով, անգամ 2-րդ դարի երկրորդ կեսով ¹³ բայց այդ նույն քուղը կրում է Վիեննայի մի Լար, որ վերագրվում է 1-ին դարին ¹⁴: Մագերի սանրվածքը քունքերի մասում կարող է համեմաավել Սեն-Մարսելի /Զրյոգ/ ¹⁵ նսաած Սերկուրիի առաա ու գանգրեցված խոպոպների եեա: Այդ աըճանիկի՝ անկյուններում քիչ փոս ընկած, հավակնոա ըերանը եիչեցնում է Մաս դը Աժընեի աաածուն և թվագրվում է 2-րդ դարի սկզբի և 3-րդ դարի 3-րդ քառորդի միջև ընկած ժամանակաեաավածով: Դեմքի ձեը և քունքային խոպոպների դիրքը եիչեցնում են Վլենի գեղեցիկ Սերկուրիին (Նոր դեպարաամենու, 1-3-րդ դարեր) ¹⁶:

Ինչպես աեսնում ենք, ոճական համեմատությունները շատ չեն: Դրանք մի ընդարձակ ժամանակաեաաված են ներկայացնում՝ մեր թվագրության առաջին երեք դարերը, որը համապատասխանում է գաածոների հնագիաական միջավայրի թվագրությանը: Հիմք ընդունելով Սերկուրիի սանրվածքի ձևը, մեզ սակայն ալո ամուլետի թվագրության համար

9. Germaine Faider-Feymans, *Les bronzes romains de Belgique*, Mayence, 1979, *ΆϚΙ* 248-250: buste bacchique, aurige, tete masculine. P.Lebel et Stéphane Boucher, *Bronzes figurés antiques du Musée Rolin d' Autin*, 1975, *թիվ.91*: buste de Sllène. Stéphane Boucher, G. Perdu, M.Feugère, *Bronzes antiques du Musée de la Civilisation gallo-romaine à Lyon*, II, 1980, *թիվ 387*: Tete d' Apollon. Stéphanie Boucher, *Bronzes romains du Musée des Beaux-Arts de Lyon*, 1973, *թիվ.14/Amour/, 180 /Vénus/, 199 et 200/femmes/, 203 et 204/hommes/*. E.Espérandieu et H.Rolland, *Bronzes antiques de la Seine-Martime*, 1959, *թիվ.174: enfant-Harpocrate? Ph.Lagrance, Bronzes antiques découverts à Besançon*, 1981, *էք.77/Apollon/, էք.127/aurige/*.

10. *Մայու օրինակ* Stephanie Boucher, *Recherches sur les bronzes figures de la Caule pre- romaine*, dans B.E.F.A.R. 228, Rove, 1976, *աղ.47, թիվ.213-214; աղ.48, թիվ 222; աղ. 55, թիվ 264*

Պանթոնի հավելյակ աաավածությունների կիսանդրիները սովորաբար գողված և ձուլված են ամրանին, որն էլ ծաուսյում է որպես եենք:

11. Germaine Faider-Feytmans, *op. cit.*, I, էք. 159-162 II, *նկ.117*.

12. P.Cadenat, *Nouvelles recherches...*, p. 19-56. *Présence de céramique campanienne B/p.61/ et de monnaies du III.e et du IV.e siecles/ էք. 264-265/*.

13. Germaine Faider-Feytmans, *Le Jupiter <<de Bree>>/Limbourg, Belgique/, dans Bronzes hellénistiques et romains, tradition et renouveau, Actes du V.e colloque international sur les bronzes antiques, Lausanne, 1979, էք.183 և աալյա.108, *նկ.5*. Id., *Les bronzes romains de Belgique*, I, էք.49-50; II, *աալյա.1-3, n.1*.*

14. Stéphane Boucher, *Bronzes antiques de Vienne, Inventaire des Collections Publlques Francaises*, *թիվ.17, Paris, R.M.N., 1971, էք.74-75, թիվ.29*.

15. F.Braemer, << Bronzes hellénistiques>> et <<romains>>. *Problemes de chronologie*, dans *Bronzes hellénistiques et romaines...* Actes du V.e colloque international sur les bronzes antiques, Lausanne, p.37, աալյա.13, *նկ.17* և 18.

16. Germaine Faider-Feytmans, *Les bronzes romains de Belgique*, I, էք.59-60, II, էք.14 և 15, *թիվ 29*

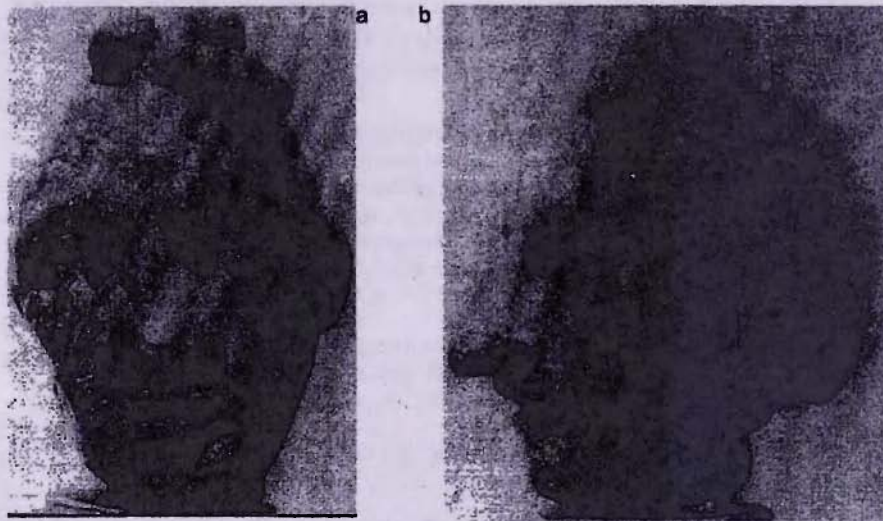
Նկ. 2. Փետրագարդ ֆալլուսյան գլուխ Բավեից (րարծր.5, 5սմ)

ավելի ընդունելի է թվում 2-րդ դարը¹⁷: Այդ վարկածը համընկնում է մահ ֆալլուսյան ֆիգուրների ընդհանուր թվագրության հետ, որոնք հաճախակի են եանդիպում հատկապես 2-րդ և 3-րդ դարերում:

Ճակատալին ֆալլուսի առկայությունը.

Ամուլեաի գարմանքահարույց յուրահատկությունը րնականարար գալիս է ճակասային ելուսաից, որի շնորհիվ առարկան եզակի է դառնում: Մագափնջի տեղում ճակասի վրա ուղղորդված ֆալլուսի անհասկանալի ներկայությունը, որ կարելի է տեսնել Մեն-Մարսելի Մերկուրիի կամ Վյենի արծանիկի վրա, այդ իր դարձնում է առավել հեաաքքրական (Նկ. 1):

Համեմատության աարրերը. Իհարկե ենարավոր է «գրոտեսքների» այգ ամուլետր և այլ եոդախախաված «սլիզմեյները»՝ ուռճացած ֆալլուսով այդ թգուկները, որոնց սրասկերագրությունը սկիզբ է առնում մնջախալի և ժսնրային աեսարանների ոլորաից, րացաարել աարաշխարհիկության հակումով և մոահցնել իրար¹⁸: Բայց դա կնշանակեր Միսս դը Աժընեի Մերկուրին դիտարկել որպես «գալլականության» անհա-

Նկ. 3. Ֆալլուսյան գլուխ Օրանելի թանգարանից (Ավինյոն) (րարծր.4, 2սմ)

17. Germaine Faider-Feytmans, *op. cit.*, I, էջ.159-162; աախառ.117.

18. Germaine Faider-Feytmans, *op. cit.*, I, էջ.128, թիվ.224: II, էջ.91 P.Lebel, Stéphanie Boucher, *Bronzes figures antiques du Musée Rolin d' Autun, Autun, 1975, էջ.71 թիվ.114; Stéphanie Boucher, Recherches, էջ187-190, աախառ.70, թիվ.337-339.*

մեծ կառավարչական, որպես բրոնզագործ արհեստավորի կոպիտ ա. եանդուզն երևակայության արդյունք: Դրա փոխարեն այդ ամուլետը բողոքողին այլ բովանդակություն է ձեռք բերում, երբ վերլուծում ենք մի քանի գուգաններ, ուր ֆալլուսը ասորիական ձևով գուգորդված է գլխի ետև, կամ որոնք եամաեղում են ֆալլուսյան ֆիգուրները և Մերկուրիի պաշտամունքի դաևորումները:

Ֆալլուսյան փեռավոր օտուները. Իրենց պատկերագրությամբ ամենամուտ օրինակները, ինչպես մեզ է ղվում, «Իգիակների գլուխների» խմբում են, որոնցից մի քանի եազվագյուտ նմուշներ «պճնված են» գանգի վրա տեղադրված ֆալլուսով (նկ.2, 3) անդամը թեքված դեպի ճակառը կամ եակառակը՝ ուղղորդված: Խոսքը փեռավոր գլուխների՝ բրոնզե եարմարանքների կամ գարդամասերի մասին է, որոնց կիրառությունը եստակեցված չէ: Մեծ մասամբ նախասեակած լինելով որպես կաեույթի՝ մանեակայների, կամ ննջասեակայլի սնդուկների գարդամասեր, (գուցե եասարակաց տների),¹⁹ դրանցից մի քանիսը հեաուգայում լցվել են արճիճով, որպես կշոաքարեր օգտագործելու եամար²⁰:

Սեմառնճի ասաված-դեմքերը. Փասարկների երկրորդ շաքքը կազմված է եոմեական Սեմտոնճի ոեյեֆների մի խմբից, ուր ֆալլուսավոր կամ ոչ ֆալլուսավոր ասորիական ասոված-դեմքեր կան (նկ. 4-7): Կրաքարի կոպիտ, քառանկյունի ոեյեֆների վրա, երբեմն սամանափակված մեկ պատկերով, շատ անտաշ ձևով քանրսկված են երեշաղոր արական դեմքեր, ծամածոված ու սանեակեցնող: Խոշոր, որոս պրծամ աչքեր, որ միաժամանակ անշարժ են, անարտաեայաիչ ու ծակող: Սրածայթ ու ցցված երկար կեմդուսական ակուցներով՝ եոմքերից վեր՝ եասա եոմքադեղներ, ոը ընդգծում են կեմդուներով ծածկված լերկ ճակատը, շաիից դուրս մեծ բերան, որից եամախ կախ է բնկել բազմաճյուղ լեգոն: Այդ դեմքերից շատերը ընդհանուր գծեր ունեն սևերյան²¹ ժամանակաշրջանի մեծ եուշարճանների քիվերի սաղարթազարդ յիմակների եեա, որը թույլ է աալիս դրանք թվագրել 2-թդ դարի վերջով կամ 3-րդ դարով: Այդ դիմակների մեծ մասի եատկապես ճակատի վրա երբեմն կախված. երբեմն ուղղորդված և եամախ բազմակի ֆալլուսներ կան²²:

Տոնգոն եոաֆալլուսյան Մեռուրին. Տոնգրի (Բելգիա) բրոնզից եոաֆալլուս Մերկուրին եավանարար ամենականեայա վկայությունն է ֆալլական այն սերա աոնջության, որը Մերկուրիին մոա գալլական մի ասովածություն կապում էր եոմեակեցիների Մերկուրիի եեա²³: Մի մեթկ անձ է՝ նսաած, ծնկները չոած: Աոնական անդամը եաշմված է: Այն կարող էր ուոճացված լինել: Աջ ձեռքով այդ անճը մի քսակ է պաեում, ձախ ձեռքում թեերը թափաեարող մի բոջոն է՝ աքաղաղ կամ ագոավ: Ծաղաա գլխին, բթի աոանցքով դրված է եեա շրջված մի խոշոր ֆալլուս: Այն ծակված է, որպեսզի աոարկան եեարավոր լինի կախել: Բիրը աճև է, ուսած ե կախվում է որպես մի երրորդ ֆալլուս: Գըոխը ճաղաա է, սակայն երկու կողմերից ունի եթկու փոքրիկ ֆալլուսաաիպ երուտներ և մեկ ավելի խոշոր գոյացություն ծոճրակին (նկ.8):

19. J. Schwartz, *Sur de prétendus isiaques, dans Latomus, XXII, 1963, էջ 472-477, և աախա. XLIX L. Richard, Encore de prétendus Isiaques, dans Latomus, XXXII, 1973, p.170-176, Stéphane Boucher, Recherches..., էջ 186-187, և էջ 392-393, carte XXIV. J.-J. Hatt penche pour le décor du mobilier de chambres de lupanars.*

20. Germaine Faider-Feytmans, *Recueil des bronzes de Bavai, VIIIe suppl. à Gallia, 1957, էջ 118 թիվ 292, և աախա. XLVI. Les Antiquités du Musée de Mariemont, catalogue, 1952, էջ 175, աախա. 61, F.27, թիվ 394.*

21. L. Valensi, *Bordeaux, 2000 ans d'histoire, cat. d'expo., Bordeaux, Musée d'Aquitaine, 1971, էջ 43-44, թիվ 26 և 27.*

22. L. Maurin, *Saintes antique, des origines à la fin du VIe siècle après Jésus-Christ, Saintes, 1978, էջ 240 և էջ 440, նկ. 311. E. Thevenot, Sculptures inédites de Chorey, dans Gallia, V, 1947, էջ 431, նկ. 5; Id., A propos des têtes de Chorey / Cote-d'Or/, dans Gallia, VI, 1948, I, էջ 186-187.*

23. Germaine Faider-Feytmans, *Les bronzes romains de Belgique, Mayence, 1979, I, էջ 68; աախա. 28. թիվ. թիվը 444 du Provinciaal Gallo-romains Museums de Tongres /Limbourg, Belgique/.*

նկ. 4. Աստված-դեմք Սենտից (դեմքի բարձր. 15սմ)

Նեաառլի բագմաՖալուս Մերետին. Նեաառլի Ագգալին ենագիտական բանգարանի բղոնգե մի արժանիկ ներկայացնում է Մերերսիին՝ երկչոտ վսգբի դիրքով, իբանը առաջ բերված, եննված աջ ոտբին, բայց կլոաշրջված դեալի ձախ, որպեսգի կարողանա նալի ոսից այն կարմ (նկաբ 9)²⁴: Ձեոբերը առաջ են սրսրգված. ձախ ձեոբով բոնել և բալիաեաբում է գավագանր, ինչպես գոդն իր ավարը, ոսչ աջ ձեոբում ձաից բոնած սչաեում է աիկի ձև ունեցող եբկաբուկ քասկր: Բոբիկ ոաբերի կոնեբը սաես բևատված են: Կրձքին եանգուցված կարճ, ձմրբված քրամիդը ընկած է գոտկատեղին՝ բնալ չձածկելով ասածո մերկութլունը: Մերկութիի գլիին բևախար լայնեգր գլիսրկ կա, որի եգրերը կրիայի գրաեի նման ճկված են: Բացի անտվոր դիբբից, մեգ ենաաքրբրոգ մյուս բանը եինգ ֆալլուսներն են, որոնք իրենց եբկարութլամր չեն գիջում ձեոբերին: Նրանցից չորսը ելնում են գլիից:

24. J. Marcadé, *L'art et l'Amour. Etrurie et Rome, Roma Amor, 2 e ed.*, 1975, էջ 64. Նեաառլի ենագիտական Ագգալին բանգարանի որմնանկար: D. Mountfield, *L'érotisme antique, Vicence, Solar ed.*, 1982, էջ 86. Իմ խորին երախտագիտութլունն եմ հայտնում Ռ. Կանախնելային և Կազանովին, որոնք սիրով ինձ տրամադրեցին Նեաառլի պոլիֆալիկ Մերկութիի լուսանկարը:

Երկուսը՝ քունքերի մասում՝ գլխարկի ասկից, մյուս երկուսը՝ ծոծրակից, և կազմում են մի տարօրինակ ճառագայթող պսակ: «Հիմնական», ինչպես և եավելյալ ֆայլուսներին քսակները ռացակայում են: Ասածո «եիմնական» և կողմնային երկու ֆայլուսների ծայրերում, տակի մասում, կան մեկուկան օղակներ, որոնք ըստ Լրևույթին ծառայել են երևա զանգակներ կոսխերու եամաը (դրանց շղթաների օղակներից սրսեպանվել են):

Դարձյալ Նեապոլում, Ներոնի ժամանակաշրջանի սո որմնակարի վրա սրսեկերված է մորուքավոր, ծաղիկներից և խստղոններից եյուսված թագավ պսակված, դեալի ծախս վագող մի անձնավորություն: Չախու ձեռքի գավագանը և սանդալների թևափոր կրունկները ցույց են տալիս, որ դա Մերկուրին է: Աջ ձեռքով, նա «թոկով», կամ կապերի օգնությամբ պսեել է ուղղորդված և փայլուն մի եսկրս ֆայլուս: Հայտնի չէ, թե նա ինչ զեղեցկուեու է եետաղեղում, սակայն նրա կոնքը ծածկող ազդրակասլի առկայությունը, դրանով պաեելող ուղղորդված եսկրս ֆայլուսը (որը շաա եմարավոր է, որ պրթեգ լինի), մորուքը և ծաղկագարդ սրակը մեզ եուշում են, որ այստեղ խոսքն ավելի շուտ գերասանի մասին է, քան թե ասավածային նամակաաարի: Դա չի եակասում այն ըանին, որ այս կերպարով նույնպես ցանկացել են ֆայլուսյան Մերկուրի ներկայացնել:

Նարոնե, Իուստոն և Պուգասանե եթեֆայլուսյան ասավածութունները. Ժ. Պիկարը եիշաաակում է Մեմ-Ժերմեն-ան-Լեյի²⁵ ազգային եմությունների թանգարանում սրսեպանված արձանիկի ձույածո սրառեեն: Սրա անեեաագած ընօրինակը ըստ Ֆ. Բնուսլի եիշատակության, նարրոնական ծագում ունի: Դա Մեթկուրիի արձանիկ է, օժտված «ուղղորդված եսկա մի ֆայլուսով, որի ծայրից բոնել է առովածը»: Այդ նույն ասավածությունը պատեկեթված է Պուգասաե-Դաուսլի (Ֆինիստեր) խաչարձանի եիմքի եարթաքանդակի և Իուստում գտնված (Դեո-Մեր) թիթեղիկի վրա, ուր նա մի մերկ ասավածուեու եեա է²⁶:

Պուստյեի ֆայլուսյան գոաֆիանե. Պուստյեի (Վյեն) Լա Ռոշ արվարձանում՝ Մերկուրիի կամ այդ կողմերում եակակապեա Մերկուրի- Արամերիուս անունով երկրպագված գալլական ասավածության աաճարի եորերից Հայր դր լա Զրուան ըագմաթիվ արձանագրություններ և լգաշաամուքային մնացորդներ է եայանաբերել: Երկու առսկանական այուների ըեկորներից մեկի վրա կարելի է կարդալ M գրաֆիան, եավանարար Mercuric sacrum, խեկ մյուսի վրա ըավական անեասակ երեք առղերով I I I I / M I L R I CVRIOS, ոամապաասխանարար Mer (curios-ի կամ) Mer (curio s acum), որի մոա եորիզոնական դիրքով փորագրված է սո ուղղորդված ֆայլուս (նկ. 10)²⁷:

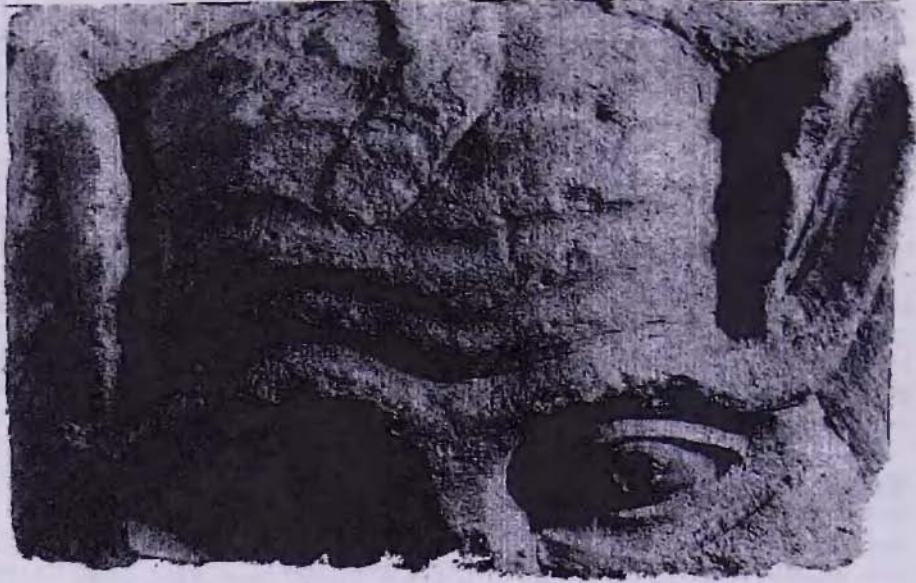
Շաան սյուր Սոնե Օգոսաափառ Մեոկուրիե ֆատուսյան օոեաեոանը. Շաա անաաշ և անեասակ արձանագրությամբ մի գործ է, սակայն եեաաքրթիր է նրա պաակեըագրությունը²⁸: Ասավածը պասգասօ վիճակում է, կխամերկ, քղամիղը կապված է վզին և մեջքի վրա ալիքվում է: Աջ ձեռքում մի քսակ է պաեում, ձախում՝ մի երկաթ, նախշագարդ և ծոված գավագան: Ռաքերի մոա աքաղաղի և այժի արձանիկներ են: Այժից վերև պաակեթված է մի փոքրիկ անձնավորություն, որը կարող է նվիրարերողը լինել: Ըստ Ժ.Ժ. Աաաի, արձանիկը ավելի շուա գալլական էզուս ասավածությունն է՝ գուզորդված Մերկուրի-Տևադեսի եեա: Յուրաեատկությունը ճակաաի աջ կողմում երկու ուղղորդված ֆայլուսների առկայությունն է, որոնք շեղ դիրքով են և ներկայացված են պրաֆիկով:

Մեկնաքանություններ և եանեաավաոեածներ. Այս ասարեր վավերագրերը ընդեանուր գծեր ունեն և փոխադարձաբար ըույս են սիոում միմյանց վրա: Նմանարկումները մեզ օգնում են վեր եանել եոոմեական դարաշրջանում գալլական ավանդական կրոնի վերապրուկները: Բերված ավյալները արժեքավոր են, ըայց՝ խախտա: Դրանց մեկնաքանությունը կարող է եակասական լինել և աներաժեշա է մեծ գուշություն ցուցարերել:

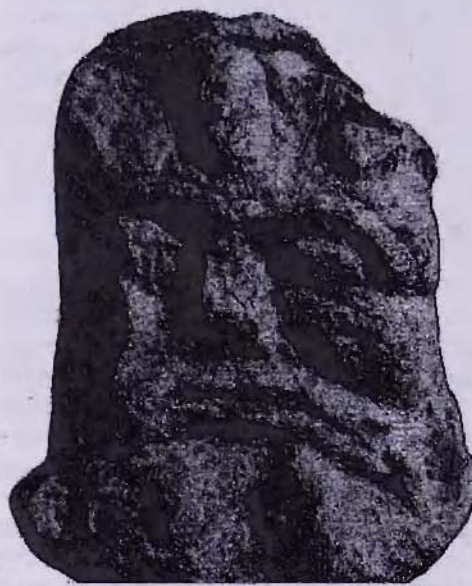
25. G. Picard, *Dieux de fécondité dans la Gaule de l' Ouest, dans Actes du 107e Congrès National des Sociétés Savantes Brest, 1982, էջ 125 և աոդասակ 22.*

26. G. Picard, *op. cit.*, էջ 121 - 128.

27. G.I.L., XIII, , R.P.C. de la Croix, S.J., *Les Temples et le puits de Mercure découverts sur les hauteurs de Poitiers en 1881, dans Mém.Soc. des Antiquaires de l' Ouest, 2 e s., t.X, 1887, էջ 487-546; նայել մասնավորապես էջ 506. և նկ.3, նկ.5: Նույն անդից գանվել է Մերկուրի Արամերիուսին նվիրված քրազե գավաթ C.I.L., XIII, 1125.*

Նկ. 5. Ատաված-դեմք Սենտից (րարծր. 25սմ)

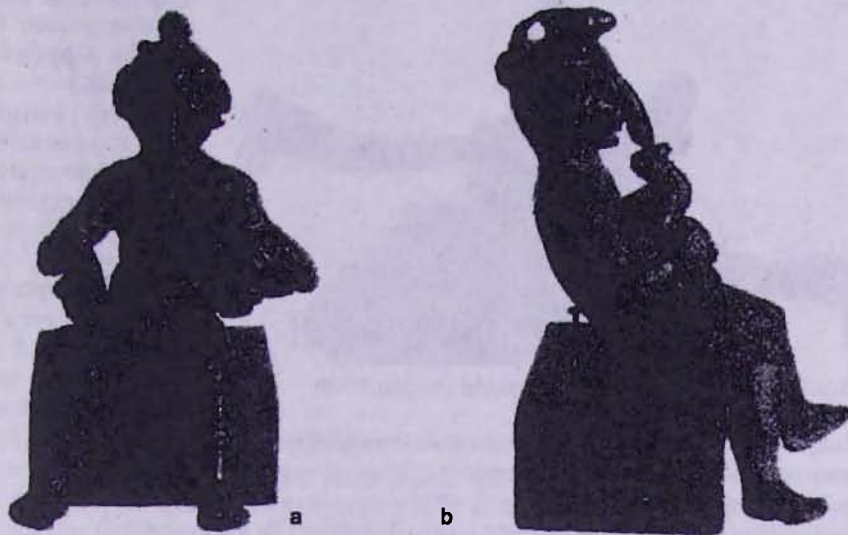
Նկ. 6. Ատաված-դեմք Սենտից
(րարծր. 33 սմ)

Նկ. 6. Ատաված-դեմք Սենտից
(րարծր. 60սմ)

Յուրաքանչյուր գառածոյի անդայնացումը կարևոր է: Սակայն, եթե պարզվեր, որ Գալիա լում նայանարեբիսժ փոքրիկ բրոնզե ֆալյուսներից մի քանիսը իտալիկյան ծագում անեն, ապա Գալիայում գտնվելու փաստն իսկ ցույց կտաք, որ դրանց արձագանքները պահպանվել էին գալլական մասձելակերսլի մեջ:

Ֆալյուսյան «մե պաշաամուրեխ» ետղութունը գուգորդված գաղաեան Սեռուրեռն պաշաամուրեռն: Ֆալյուսյան գլուխների թիվն ու աշխարհագրական ցրվածությունը՝ Բալի, Թրե, Սարասրարգ, Աենք, գուցե նաև Վերոնա ու Նեապոլ նշանակալի խմբաքա-

Նկ. 8. Տոնգրի եռաֆալլուսյան Մերկուրին (րարձր. 8, 8սմ)

նակներով, պարզ ցույց են աալիս (ինչպիսի մեկնաբանություն էլ որ կարողանան դրանց աալ), որ ֆալլուսի միակցումը գլխին ոչ պաաաեական է, ոչ էլ աննպաաակ: Այն եամապատասխանում է եարարերականորեն ճշգրիտ մի պաակերադրության, որն արաաեայտում է պաշտամունք կամ եավատալիք, և որը կախված չի եղև եասարակ բրոնզագործ վարպետի երևակայությունից: Մաս դը Աժընեի Մերկուրիի ճակատի վրա քանդակված ֆալլուսի առկայությունն իսկ, և Նեապոլի Մերկուրիների ֆալլական զարդարանքը անճշմարտաման են դարձնում կրանական արգելքի փատարկը եոզուա փեարավոր գլուխների, որպես արևելյան մարմնամարզիկների, և ոչ թե Իգիակների գլուխները²⁹: Մասի աատվածությունը ոչ միայն չէր կարող սըրապղծություն լինել եաակապես սրակերագրության, ի դեպ, շատ դասական մոուլի վրա, ալ ինչպես մեզ է թվում, ընդեակաաակը, այն զուգորդված է եղև ատովածության պաշտամունքի եեա³⁰: Ֆալլուսյան պաշտամունքի ալ գադաիարը կամ, ավելի շուտ, ֆալլուսի կրանական դերը Մերկուրիի պաշտամունքի եեա գազադրման մեջ ժխտվել է Բ. ԿոմբեՖարնայի կողմից, որն այն եամարում է «Մերկուրիի իաալիկյան բնույթին օտար»³¹ զոնե սկզբում և մինչև Օզոսաոսի ժամանակաշրջանը³²: Ս.Լըգրանը սակայն լավ լուսարանել է սկզբնական արևալայան Մերկուրիի կաալը սեռական գորության և ֆալլուսի եեա³³: Գալլո-եռոմեական Մերկուրիի ալ պաշտամունքային կողմը եասաատվում է Շալոն-Մյուր-Սոնոմ Արիտուսի

© 2010 by the author. All rights reserved.

28. C.I.L., XIII, 2605, E. Espérandieu, *Recueil général des Bas-Reliefs, statues et bustes de la Gaule romaine*, t.3, 1910, էջ 196-197, թիվ 2132, արձանագրություն. *Deo Mercurio Augu'sio/ sacro/ sacrum/ Habro Aviti /filius/*. J.-J.Hatt, *Hermès dionysopore, image hellénisée d'un mythe gaulois*, dans *R.A.E.*, XVIII, 2, 1967, էջ 4-9, նկ.3.

29. Stéphane Boucher, *Recherches...*, էջ 187.

30. F.Benoit, *Mars et Mercure, nouvelles recherches sur l'interprétation gauloise des divinités romaines*, dans *Annales de la Fac. d Aix-en-Provence*, n.s.25, 1959, էջ 161.

31. B.Combet-Farnoux, *Mercurie romain, le culte public de Mercure et la fonction mercantile à Rome de la République archaïque à l'époque augustienne*, dans *B.E.F.A.R.* 238, Հոտմ, 1980, էջ 124 և 126.

32. Պոլիֆալիկ Մերկուրիի և Նեապոլի որմնանկարի առկայությունը Ապենինյան թերակղզում չի կարող եարցականի աակ դնել այս դատողության ճշտությունը: Մերկուրիի և ֆալլուսային ֆիգուրների թվային եարարերականությունը վիճակագրական առումով իաալիկյան տիրություն մնում է անփոփոխ: Բայց այն աակա է:

33. A.Legrande, s.v. Mercurius, dans *Daremberg et Saglio, Dictionnaire des Antiquités*, էջ 1803.

Նկ. 9. Նեապոլի եռաֆալլուսյան Մերկուրին (ըստ ըր. 14 սմ)

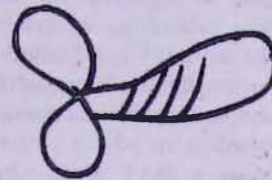
զարմացնող է նրանով, որ օգոստոսափառ որակումը կայսերական պաշտամունքը բացառապես զուգուրում է հռոմեական Մերկուրիի պաշտամունքի հետ, որն այստեղ եսվանարար թաքցնում է անդակապետի մի ասավածություն՝ Էգուսին և Տևտադեսին միաժամանակ (ըստ Ժ.Ժ. Ատաի): Պուատյեում գտնված մի սրբագործված շրջագծի մեջ և գուգորդված աննշան ընծաների (ինչպես այդ պղնձե սկանակը, որ անկասկած նվիրվել է Մերկուրի Ադամերիուսին), սեռական օրգանը, որը փորագրվել է աստվածային անունից եհառ, խորերդսնշում է արարիչ, կենսածին աստծու գործությունը²⁷: Տոնգրի եռաֆալլուսյան ասավածությունը նույնպես շատ պարզ վկայությունն է հռոմեացիների Մերկուրիի գուգորդման (ներկայացված իր ավանդական մանրամասներով՝ քսակ կամ ագռավ) անդակապետի ասավածության հետ, որի տարրերակիչ հասկանիչներից մեկը ֆալլուսն է, որ այստեղ ներկայացված է երեք անգամ²⁸: Մյուս կողմից զարմանալի է այն իրապար, որ Ֆ. Օսվալդի կողմից դասակարգված դրոշմագաթը խեցեղենի զարդադրոշմներից (պաակերագրական մի ընագավառ, որ խիստ ազդված է ժողովրդական հավատալիքներից) ոչ մեկը ֆալլուսյան յուրաեաաուկ ընույթ չունի³⁴: Դրա իոխարեն, երե Ֆրանսիայի կենարոնական մասում կուվե արձանիկների մեջ մեք չեք եանդիսում ֆալլուսյան գլուխների, Մերկուրիի իթիֆալլուսյան ձևերը այստեղ եազվադեպ չեն, և ասավածությունն ունի այդ բացառիկ ընութագիծը:

Մասի Մեռերուն. Գաղաեան Մեռերուն և Մեռաոնժի ասաված-դեմքերը. Գալլական Մերկուրիի հետ (որը իոխարեն է հռոմեացիների Մերկուրիի եատկանիչները կամ անքը) ֆալլուսյան գործության ակնհայտ գուգուրումը մեզ, ինչպես և Լ. Մորենին³⁶, թույլ են աալիս մաաժել, թե Մեռաոնժի ֆալլուսյան ասաված-դեմքերի մեջ առկա են անդակապետ, ուշ շրջանի մի ասավածության մասին պաակերագումներ, որն այդտեղ կարիք չի ունեցել թաքցնել հռոմեական պաշտոնական կրոնի Մերկուրիի կերպարի աակ: Հուում անելով նրա ականջներին, որ նա վերագրում է մի եղջերագրի կենդանու, Ժ.Ժ. Աաար աստվածության դեմքը (նկար.5) դիաարկում է որպես Էոուսի մի գլուխ, որը բուսական վերածնության և կենդանական բերթիության ասաված էր, և որի ֆունկցիաներից մեկը սեռական կարողությունը եովանավորելն է եղել: Դրանք իրենց երեշային ընույթով ցնցող ու աալեցնող կուլիս մարմնակերպաժքներ են՝ արված միջակ քանդակագործական որակով: Բայց այստեղ նույնպես, ինչպես աարրեր եուշարձանների պաակերագրության մեջ, ֆալլուսյան

34. F. Oswald, *Index of figure-types on terra sigillata*, Liverpool, 1936-1937, pp. 519-547.

35. H. Vertet, *Remarques sur l'aspect et les attributs du Mercure gallo-romain populaire dans le Centre de la Gaule*, extrait des *Hommages à Albert Grenier*, dans *Latomus*, LVIII, 1962, pp. 1609-1610, տալիս. CCCXIX-CCCXXX, նկ. 7-10. Ce même caractère est noté par E. Thevenot, *Divinités et sanctuaires de la Gaule*, Փարիզ, 1968, pp. 84-85.

36. L. Maurin. *op. cit.* pp. 241-242.

Նկ. 10. Պուաթիեի ֆալլուսյան գրաֆիտը (տառերի միջ. բարձր.ճամ)

ընտրագծերի կրկնությունները և բազմազանությունը եարթաքանդակները բացատրելու համար արգելում են եիմնվել անպաաշած երևակայության վրա: Այլ կերպ մաուծելը եավասարագոր կլիներ ժխոտելու եոմեական մոմումեմաալ դեկորով որեէ կրոնական հիմք, որի բազմաթիվ անպսոռշած պատկերները աննպատակ չեն, ալլ եաճախ կարող են մեկնարասսու որպես պատկերային տպավորություններ՝ բարոյական հայացքների, կրոնական խրատների, և կամ ողորերգական անեատի կողմից դրանց անտեաման ու խախաման, անշրջելի եետևանքներ: Եվ եավանարար այդ մոռացված պատկերագրության ադոա եիշոդությունն է, որ կարելի է գանել 13-14-րդ դարերի՝ « Սեն-Մարանեի չորս ցանկությունները» վերնագրով մի առակի մեջ³⁷:

Փեարավոռ ֆալլուսյան գլուխները. Մրանց մոտ ֆալլուսի դիրքը ակնեայտորեն ամրագրված է պատկերագրության սովորությով: Այն միշտ տեղակայված է սաիլված գանգի գագաթին, շրջված վիճակում ուղղված դեպի եանդիսատեսը, թայց չի կախվում ճակատի վրա, բացի Օբանելի (Ավինյոն, նկ.3), Նեապոլի գլուխներից և Աեմաոնժի առոված-դեմքեթից (նկ 4-7): Ֆալլուսը սովորաբար տեղակայված է բթի առանցքում, բայց Ավինյոնի Մերկուրիի գլխի վրա այն եսակորեն կսխված է ճախ հոնքային ադեղի կողմը: Այդ դիրքը ասարբեր է Մաս դը Աժրնեի կամ Նեապոլի Մերկուրիի գլխի դիրքից: Ֆալլուսն այնտեղ ուղղորդված է, թեքված ճակատից վեր՝ դեպի գանգի ամեմարարձր եատվածը: Այդ ֆալլուսյան գլուխները ներկայացնում են սաիլված գանգով անձնավարության արևելյան սիպ: Ինչքան մեզ եայտնի է, այս սիպը Գալիայում գոյություն ունի միայն մարմնագուրկ գլուխների ձևով: Մասի Մերկուրիի ե Սեմտոնժի երկու ասաված-դեմքերի եեա իետրավոր ասանմեկ ֆալլուսյան գլուխները, որ մենք եաշվաոեցիմք, նախ և առաջ եասասաում են, որ առանձնացված գլխի եեա ֆալլուսի գուգորդումը³⁸ Լամբրեխտի կողմից եիշատակված իմաստով,³⁹ պատեաեական բան չէ: Այս եաստասամը եարցեր է եաըուցում «Իգլիակի գլուխների» մեկնարանության կամ «օիետրավոր արևելյան մարմնամարգիկների գլուխների» (ֆալլուսյան կամ ոչ) վերարերյալ: Իրոք, եակաոակ աոոըյա կյանքում այդ աոարկաների աարարնույթ գործածությանը, վերադիր գարդաքանդակներ, կշոաքարեր,

37. Anonyme du XIIIe ou du XIVe siècle, *Les quatre souhaits de Saicnt-Martin/M.R.*, V, CXXXIII, 201/ dans *Contes pour rire? Fabliaux des XIIIe et XIVe siècles*, Union Générale d' Editions, Փարիզ, coll. 10/18, թիվ 1147, էջ 58-63.

38. Մաս դը Աժրնեից գանված կիսանդրին քիչ անհամաչափ է, եատկապես կոճքի մասի բարձր կարվածքը հուշում է, որ այն սոսկ հենքի դիր ունի ասավածային ֆալավոր գլխի համար, բայց հնարավոր է նաև, որ դա արձանագործի ոչ հմուա լինելու եեականք է:

39. P.Lambrechts, *L'exaltation de la tete dans l' art des Celtes*, *Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, II, De Tempel éd., Bruges, 1954.

որոնց եամար «պաշտոնական պանթոնի» աստվածային պատկերները նույնպես լայնորեն օգտագործված են, թվում է, որ այդ առարկաները կրոնական կամ գոհե սնոսիապաշտական ոգեկոչման կրողներ են եղել, «ավելի դեկորատիվ և նվազ կրոնական իմաստով», ինչպես Պ.Վեյնն է գրում, ըստ այս պատկերների մասին⁴⁰: Ֆալլուսյան այդ դրաներումը համարվում է ապոտրոպիկ-չարխափան (պետք է ետոու սրսեեր չար աչքից) և ըարեմայուստ (պետք է նպաստեր սեռական կարողությանը), և նման վերալիքները շատ լավ են հասկացվում՝ առանց դրա ապացույցն ունենալու իտալական թեղակոչում մեջասենյակի, անգամ հասարակաց ամ շարժագույքի վուու: Սակայն մեք զիտեք փեարավար գլուխների ժամանակակից քարահզը, որը ցույց է աալիս դրանց հաղարեարկան աարածվածությունը Գալիայում՝ հակապես եյուսիում և արեելքում: Հարարեարկան աարածվածություն ունեցող այդ հոռմեական առարկաների մասին այսօր զիտեք, որ ինչ-որ չափով օգտագործվել են Իտալիայում (Վերոնա, Նեապոլ): Դրանք, ինչպես մեզ է թվում, քիչ թե շատ կապվում են ֆալլական սիմվոլներին՝ զուգորդված զալլական Մերկուրիի պաշտամունքին, որը կարող էր լինել Էգուսը, կամ մեկ ուրիշ թազմակերպ աստվածություն: Եթե իթ ֆիզիկական ընութագրերի պատճառով, հավանական է, նա ներկայացնում է փեարավոր պատկերագրական սիսի «արեելյան ակունք», ապա Իզիսի քրմերի փեարավոր դիմանկարի եեա նույնացումը ըագաովում է: Իրոք, փեարավար գլուխների մեջ ֆալլուսյան սաանմեկ գլուխներից յոթը հայունի ծագում ունեցողներ են և զանվել են Գալիայի եյուսիասին և արեելյան շրջաններից (Բավե, Թրե, Մաթասուրոզ), կամ Իտալիայից (նկ. 11): Աշխարհագրական այդ անդաբաշխումը եաստաաում է այդ պատկերների զուա արևմայան ընութը⁴¹: Ինչպես եիշատակում է Ստեֆանի Բուչեն, փեարավարով առանձնացված գլուխը եայունի չէ Եզիպաոում, և քարտեզը, որ նա աալիս է, վերջնականապես եերքում է այդ օրիկունների «ալեքսանդրյան» ծագման կանխավարկածը⁴², մի բան, որ մեթովել է նաև «ալեքսանդրյան» կոչված ըրոնգի քիմիական բաղադրության մասին բանավեճով և նրա «սիսիկ գալիական»⁴³ ըրոնգի եեա համեմատությամբ: Արձանիկների այդ աիսի ենարավոր կապը Եզիպաոսի եեա այսօր էլ շաա անհավանական մի եիսթեզ է նեղոյան ենարավար նախաաիսի մասին, որի ճշմարագիտությունը չեք կարող աաուզել՝ դրա ամեմափոքր օրինակին ծանոթ չլինելու պաաճաոով: Այդ գլուխները, ինչպես մեզ է թվում, նմանվում են ոչ թև ևզիպաաղիներին կամ նութիաղիներին, այլ ավելի շուա, ասիական սիսիերին (Կենարոնական Եկրոպա կամ Փոքր Ասիա), կամ գոհե լեանաականին: Դրա փոխարեն Մաս Դ-ը Աժընեի Մերկուրիի եայանարեումը և Տոնգըի եոաֆալլուսյան աստծո վերընթեղցումը այդ եանրաեայա փեարավար գլուխները մոաեցնում են Մերկուրիի պաշտամունքին: Իսկապես, Տոնգըի եոաֆալլուսը զանգալին ֆալլուսը եզերող վոքթիկ «թմրիկները» կարող էին եոոմեաղիների Մերկուրիի գլխի թևերի մասին եիշաաակություն լինել, և սափրված ծոծրակի վրա ավելի շոշափելի ուտուցք « արեելյան աիսի» գլուխների սովորական փեարանալսի անդում կարող էր ինչ-որ կեղծամ սրատկեթել (նկ. 8): Բարդ պատկերը զուգորդվում է եոոմեաղիների Մերկուրիի աարիրուանթին. փեարավար կեղծ-Իզիսների ճաղաաությամբ, պաեպանված մազափեղի ենարավոր եեաքով և արեելյան գլուխների «էթնիկական» ընութագծերով (չաված մեծ աչքեր, ճարպակայած ալաեր, լայն ճակաա, մեծ ականջներ, ոսկրոա քիթ): Փեարավար գլուխների և Մերկուրիի միջև կաալի վարկածի օգաին է խոսում մեր այն եասաաաումը, թե Պրիասիի պաշտամունքի եեա չբուզողված ֆալլուսյան պատկերները աոնչվում են ըագաոապես Մերկուրիին կամ Մեթկուրիին մոա մի այլ աստվածության: Օթինակ, Յուսիաերի, Ապրունի, անգամ Մարսի այդսիսի եաալանիշների մասին մեզ

40. P. Veyne, *L'Empire romain, dans Histoire de la vie privée, sous la direction de G. Duby, I, De l'Empire romain à l'an mil*, t. 223, ծանոթություն 3.

41. *Sbu*՝ ծանոթություն 20.

42. Stéphanie Boucher, *op. cit.* t. 392-393, աղյուսակ XXIV.

43. J. Condamine et Stéphanie Boucher, *Recherches techniques sur des bronzes de Gaule romaine, IV, dans Gallia*, 31, 1973, I, t. 157-183, ըստ եեղիական նաև՝ t. 158-160, 162, 165.

Ոկ. 11. Ֆալուսավոր Մերկուրիի հեա առնչվող գտածոների տեղաբաշխման քարտեզ

եայանի յէ: Բացի դրանից, Պ. Լամբրեխտը որոշ գարմանքով նկատում է, որ « բոլոր եռոճեախսն աստվածներից միայն Մերկուրին է եասկացվել, մասեղացվել որպես գլուխ»: Ատովածային իմասար ներկայացվել է միայն գլուխը⁴⁴ պատկերելով: Նա պնդում է նաև (բայց դրանում մենք չենք կարող եետեել նրան), որ «աստված-գլուխները ընութագրվում են ֆալսական ցանկացած ընույթի լրիվ բացակայությամբ», որը եակասում է Սենաի

44. P.Lambrechts, op.cit. էջ 71.

նկ.12

աստված-դեմքերին: Այդ պատճառով մենք հետո չենք մտածելու, որ փեարագարդով ֆայլական գլուխները կարող էին եամեմատվել (ինչպես Մեմոնոմի աստված-դեմքերը) տեղական մի ասավածության պատկերի եեա, որը մամակվում էր Մերկուրիին: Այս վարկածը գայլական Մերկուրիի ցանկի մեջ է մացնում ոչ միայն փեարագարդով ոչ ֆայլուսյան գլուխները, այլև ոչ ֆայլական կեղծ-Իգիակները, որ ավելի շատ են⁴⁵, և եազվագյուտ ոչ ֆայլուսյան, փեարագարդից զուրկ երկդեմ գլուխները, որոնք մերկայացնում են «արևելյան» կոչված գլուխների թուղթ ձևարանական ընթացությունը: Ս.Բուշեի XXIV քարտեզը ցույց է տալիս ոչ ֆայլական կեղծ-Իգիակների և փեարագարդով գլուխների տարածվածությունն ըստ այդ ենավայրերում գաածոների քանակի: Բավեում, Տրևում, Սարասրուրգում, Նեապոլում և զուցե Վերոնայում թրոնագործ վարպետները աներաժեշտ են եամարել շեշաել ֆայլուսով ասածու եաականշական ընթացությունը: «Արևելյան» գլուխների և ֆայլուսների միջև զուգորդման մի այլ տեսակ մերկայացված է Տրևի և Բիլիի (նկ.12) երկու ամուլետներով: «Արևելյան» գլխով

մի կլանդրի , գազաթային օղակով, երկարացված է պելտայի ձև ունեցող մի ստրին վուեամակով, ֆայլուսով, որը կախվում է մեկի և ուղղորդվում մյուսի վրա⁴⁶: Ֆայլուսըն գլուխների աշխարհագրական տեղարաշխումը եամրնկնում է մակ Պ. Լամբրեխտի կողմից դիտարկված ֆայլուս-ամուլետի եեա. «անգամ եոոմեական ժամանակաշրջանում ֆայլուս-ամուլետը եանդիարում է եաակապես Գալիսի երուսիս-արևելքում»⁴⁷: Նույն եեդիանկը, ինչպես և Բ. Կոմրե-Ֆարնուն մշում են, որ «Իտալիայում., ոչ մի տեղ Մերկուրին, այսպես ասած չի եայտնվում ֆայլուսյան պաշամունքի եեա եարաբերության մեջ»⁴⁸ Երե Նեապոլի Մերկուրիները իրենց մեջ «պաշամունք» չեն ենթադրում, դրանք ապացուցում են սակայն, որ Մերկուրիի պատկերի եեա առկա է ֆայլուսի զուգորդում:

Երեոն «արևելյան» գլուխները, գայլական Մեոոուրեն և կելուեան երեզիսանե Հեոմեսները. Փեարավոր «արևելյան գլուխները» (ֆայլուսյան լինեն՝ թե ոչ) եոոմեական Մերկուրիին մույնացված տեղական մի աստվածության եեա կապերս վարկածը մեզ ալիարում է մակ վերամայել Պ. Լամբրեխտի կարծիքը կեղական կրկնակի Հեոմեսների մասին, որոնք էապես ասարերվում են հունա-եոոմեական աշխարհի Հեոմեսից «ֆայլական ընույթի լրիվ ըացակայությամբ»⁴⁹: Այդ կերական երկգլխանի Հեոմեսների ֆայլուսյան ընույթը (ճիշտ ասած՝ դրանք այսօր իեդված վիճակում են) կարող էր եավելակցված լինել, և քանդակագործները կարողացել են անաետում կաարել ինչպես ուշ ֆայլուսյան գլուխների, այնպես էլ որոշ սեմանոմյան ասավածների դեպքում: Իրոք, փեաղավոր «արևելյան» գլուխների շարքում կա շատ եազվադեպ եանդիպող երկդեմ մնուշ: Իեարկե եզակի եթկու մնուշները, որ մենք եաշվառել ենք Տրևում⁵⁰ և Սարասրուրգում⁵¹, զուրկ են ֆայլուսից, քանզի երկու գլուխներն էլ ծոծրակավոր են: Սակայն այդ առարկաների ձևագրական ընթացությունը թույլ են աալիս դրանք դասել փեարավոր գլուխների շարքին, որոնց եարաթերությունները գայլական Մերկուրիի եեա, որը՝ որպես եաականշական գիծ, ունի ֆայլուս, ցույց ավեցինք վերը: Սաիրած գլխով «արևելյան» երկգլխանի այս եթկու

45. Staphanie Boucher, Recherches, էջ 392-393 և սղյուսակ XXIV.

46. H.Menzel, Trier, էջ 84-85, թիվ 203, նկ.32, / Թրիերի քանդարան, ինվ. թիվ 515/.

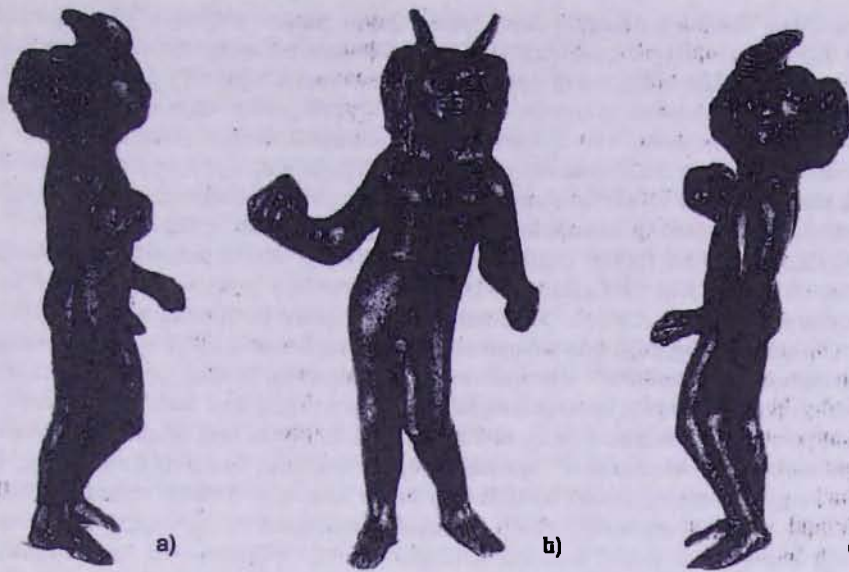
47. P.Lambrechts, Note sur une statuette en bronze de Mercure au Musée de Tongres, dans l' Antiquité classique, X, 1941, էջ 73.

48. Sbu՝ ծանոթություն 20.

49. P.Lambrechts, , L' exaltation de la tete..., էջ 71.

50. H.Menzel, Trier, էջ 117, թիվ 285 և նկ.91 / Թրիերի քանդարան, ինվ. թիվ G 66/.

51. J.-J.Hatt, Strasbourg, op. cit. էջ 127-128, նկ.41 և 42. Սարասրուրգի հնարդիտական քանդարան, ինվ. թիվ 7247.

Ոկ. 13

արձանիկները ընականաբար աղերսփսմ են եունական Հերմեսներին: Բայց նրանք կարող են նաև կապվել կելտական երկզեմ աաոծուն, ինչպես Ռոքպերայուզի երկզլխանի Հերմեսը (Բուշ-դյու Ռոն) ⁵², որի մասին կարելի է ենթադրել ըստ Գրեգուար Տուրացու մի վկայությամբ, որ այն տնկված էր ինչ-որ սյուն կատարին, ⁵³ ինչպես օձառա հեծյալ Յուլիաները: Մարտիրոզի երկու «արևելյան» գլուխները իրար նման չեն: Մեկը ավելի տարիքավոր դեմք է ներկայացնում, քան մյուսը, թեև երկուսն էլ անմորուս են⁵⁴: Այս տարրերագիծը եիչեցնում է կելտական երկզլխանիներին կամ եոագլխանիներին. ըստ կելտական ավանդության, երբեմն իրար են եաջորդում անմազ դեմքը և մոթուրավոր գլուխը⁵⁵: Այդպիսն է նաև Բորդոյում գտնված ըրոնզյա քառագլուխ փոքրիկ Մերկուրին, ուր մեկ գույգ բևերի տակ ներկայացված են երկու մորուքափոր դեմքերին գուգորդված երկու անմորուս դեմքեր⁵⁶ (Ոկ. 13): Բնականաբար ըրոնզե այդ երկզլխանիները շաա ավելի ուշ ժամանակների են (4 կամ 5-րդ դար), քան «կելտական» եագվագյուտ Հերմեսները Ռոքպերայուզում կամ Բոքերում (Գար), որ վերագրվում են մ.թ.ա երրորդ դարին: Մակայն պետք է նկատի աոնել, որ այդ քարե քանդակները ծագում են կելտական աշխարհից, չկելտացված լիգուրիական այդ ավամերձ շրջանից, որը պաեպանեով կուպերը եունական աշխարհի և Իթերների եեա, աիրպաետում էր քարի ճարտարապետությանը և քանգակագործությանը, այն

52. F. Benoit, *L'art primitif méditerranéen de la Vallée du Rhone, 1955, աախա. XXXIV-XXXV.*

53. Grégoire de Tours, *De passione et virtutibus sancti Iuliani martyris, dans J.Swincker, Fontes Historiae Religionis Celticae, II, էջ 177 մեջբերումն ըսա P.Lambrecht-ի.*

54. J.J.Hatt, *dans son Essai sur l' évolution de la religion gauloise, dans R.E.A., LXVII, 1965, էջ 105.*

55. Եոագլուխ ասավածությունների ինը արձանիկներ, որ գանվել են Ռեյմսում, կրում են Մերկուրիի ասրիրուաները, քալոր երեքն էլ մորուքավոր են /Է: Էսպերանդիո 3651-3661/, ինչպես և Փարիզի եոագլուխ /Էսպերանդիո 3137/ կամ Բոնդա սյուր Տրիմրոպինի եոագլուխ *Cernunnos-ը* / Դորոսն, Էսպերանդիո. 1316/: Եվ վերջապես Ռեյմսից/Է.Էսպերանդիո. 3666/ երկդեմ տղամարդ-աստծո պաակերը, որը կրում է ճարմանդով ամրացված հագոատ և եանգուցավոր գավազան: Դեմքերից մեկը երիասաարդ է և անմորուս, մյուսը՝ մորուքավոր և աարեց : Ռեյմսի այս երկդեմ ասավածությունը գալլո-եոամեացիների աչքում աարերվում էր եոամեացիների Մերկուրիից, որը պատկերված էր նույն եուշարձանի մեկ այլ խորշի մեջ:

56. Coll. du Cabinet des Médailles de la Bibliothèque Nationale, Stéphane Bouchet, *recherches...*, էջ 121, աախա. 45, թիվ. 205.

դեպքում, երբ Գալիլայի մնացյալ մասը դեռևս միայն փայտ էր մշակում: Քանդակագործության մեջ Իդալային (չեն պահպանվել) առաջին փոխարինողը կրաքարն էր: Նույն կերպ կարելի է դիտարկել երկգլխաճի բրոնզները և եռոմեական շրջանի գլուխները, որպես գալլական փայտե քանդակի ուշացած փոխարինող բրոնզի մեջ: Վերջապես, «արևելյան» գլուխների գոյությունը, մեր կարծիքով եստատաում է այն վարկածը, ըստ որի, գալլո-եռոմեացիները ամենօրյա օգտագործման դեկորատիվ այդ իրերին վերագրում էին քիչ քան շատ սրբազան նշանակություն, որոնցում «միայն գլխի ներկայությունը» (լրկնակի քն հոսակի) եամարվում էր աստվածային եայեցակարգի պատկերանշում:

ԵՐԵՔ ԳԼՈՒԽ. ԵՐԵՔ ՍԵՆ. ԵՐԵՔ ԵՂՋՅՈՒՐ. Շաա անգամ են բանավիճել գալլական աշխարհի եռագլուխ աստվածությունների ուղղաշխարհիկության ու նշանակության մասին: Ըստ Վ. Դեոննայի՝ «կրկնությունը բազմապատկում է նրա, կամ այն բանի գորությունը, ինչը դրա առարկան է, բայց միայն եռակի կրկնությունն է եասցնում իր գերագույն աստիճանին»⁵⁷: Աստվածությունը ներկայացնել երեք գլխով, նշանակում է գլխի մեջ կենսաթոնացնել աստվածային ողջ էությունը, բայց նաև՝ ամսամանորեն բազմապատկել աստծո գորությունը: «Ինաննիվ կրկնության» այդ սկզբունքի եամածայն, որ եաստատված է կելտական⁵⁸ պատկերագրության մեջ, եռաֆալլուսությունը, (կամ քազմաֆալլուսությունը) պիտի որ ունենար նույն իմաստը: Սենտի աստված-դեմքերի բազմաթիվ ֆալլուսները կամ Տոնգրի Մերկուրին ստիպում են ուշադրություն դարձնել անդամի ֆունկցիայի վրա (թերրիության, գորության, առատության, ճոխության, չար ուժերից պաշապսնություն) և մասաննշում են գերմարդկային գորություն: Ժ.ժ. Աուոր, ղեղեակատակը, Նեապոլի բազմաֆալլուս Մերկուրիի մեջ տեսնում է ֆալլուսի նպաստող դեքի ծաղրանկարը: Նրա եամար ասածու՝ ֆալլուսով օժաված լինելը պիտի որ նշանակելը. «դու հոուո նս բազմապատկել ֆալլուսները, միևնույն է կմնաս անգոր», և դա պիտի արդարացներ վախկոտ փախառականի կեցվածքը, որը կարելի է վերագրել նեապոլյան Մերկուրիին: Ինչպես երևում է, եթե Մերկուրի-ֆալլուս եարարեությունը այժմ եասաաված է, ապա նրա մեկնարանությունը դեռ այնքան էլ անթերի չէ: Եղջուր-ֆալլուս եամաաեությունը դիտարկելով աոնականության⁵⁹ ավանդական պատկերացման մեջ, Վ. Դեոննան նշում է ցուլի գլխի եամախակի ներկայությունը ֆալլուսյան ամուպաներում: Մի նման ամուպեա գանվել է Էնոյում⁶¹: Այդ գուգորությունը ցույց է աալիս նակ, որ ցուլը աստվածային կենդանի էր, վերածնող ուժի խորերդանիչ: «ֆալլուսին եամարժեք եղջուր»⁶² եակոաոչ ցուլը⁶³ և եակոաոչ վարագը⁶⁴, որն ավելի եագվադեպ է, նույնպես կարող էին գուգորվել նակ ֆալլական և անգամ եռաֆալլուսյան աստվածությունը, որ քաքնված է Մերկուրիի կերպարում:

Եռաֆալլուսյան Մեոեուոեոն և եռաֆալլուս Պոեաաղ. Վ.Դեոննայի կարծիքով «Պրիաաղ, որը ալլոան չէ, քան ֆալլուս, ինքն էլ եայանի էր որպես եռաֆալլուս»⁶⁶: Սակայն չի կորելի Պրիասին ագրված եամարել Մերկուրիից, և ինչքան մեգ եայանի է, եռաֆալլուսյան Պրիասի ֆիգուր գոյություն չունի: Նյութերը, որ մենք ժողովել ենք, ցույց են աալիս,

57. W. Deonna, *Trois, superlatif absolu, à propos du taureau tricorne et du Mercure triphallique, dans l'Antiquité classique, XXIII, 1954, էջ 419.*

58. L. Reau, *L' iconographie de l' art chrétien, II, I, 1956, էջ 14-15 և 21-22.*

59. Մրա համարժեքը այսօր աոկա է Իաալիայում, ուր վամաաում են քանալու կալիսիկ՝ եղջուրի աեարով:

60. W. Deonna, *op. cit.*, էջ 428, E. Babelon և J.-A. Blanchet, *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque National, Cabinet des Médailles, Փարիզ, 1985, էջ 482, թիվ 1175.*

61. Germaine Faider-Feytmans, *Belgique...*, էջ 161 և աալսաո. 117, թիվ 315.

62. *Shu՝ ծամաթություն 37.*

63. Stéphanie Boucher, *Recherches...*, էջ 170-173, աալսաո. 65, թիվ 310-313.

64. Stéphanie Boucher, *Recherches...*, էջ 173, աալսաո. 66, թիվ 316.

65. W. Deonna, *De Téléphore au <<moine bourru>>, dieux génies et démons encapuchonnés, dans Latomus, XXI, 1955, էջ 79.*

66. W. Deonna, *Trois, superlatif absolu...*, էջ 424.

որ Գալիլայում, ինչպես նաև Իտալիայում գտնված ֆալլուայան ֆիզուրները, Պրիսսիի (որը ի դեպ շատ քիչ է երկրպագվող Գալիլայում) դաստիարակները չեն: Ընդհակառակը, բոլոր այս դեպքերում ֆալլուայի «պաշտամունքը» գալլական Մերկուրիի և նույնիսկ խոտիկյան Մերկուրիի կորնակի պատկերներին է զուգորդված:

Ֆալլանան Մեռնուրեռն ծագումը. Ժ. Պրիկարր Տոնգրի Մերկուրիի մասին ասում է. որ այն մի « աստվածություն է, որը կելտական ծագում չունի, ինչ էլ որ ասեն, այլ եամապատասխանում է պարզունակ եունական ուեսակին, որն ավելի ուշ ռոմանականացել է»⁶⁷, ըստ Դեռննայի, այդ արձանիկի ծագումը «չպետք է փնարել Գալիլայում, այլ Հարավում»⁶⁸: Նեապոլի արձանիկն ու որմնաքանդակը, թվում է, եասասաում են նրանց ասածը և բոլոր դեպքերում ապացուցում են, թեև ծաղրանմանակված, բայց ի վերջո, խոտիկյան ֆալլական Մերկուրի գոյությունը: Որպես ինքնուրույն օրգան կամ անձ դիտարկված ուսճացած ֆալլուայի պատկերագրային դրդասրատճառը վեր եանելու եամար պետք է եավսնարար եղումներ փնարել միջերկրածովյան աշխարեում, ամենաեին ժամանակներում, եթե անգամ ֆալլուայան ամուլետների անդարաշխման քարեեզր ներկայումս ավելի մեծ խառություն է ցույց աալիս Գալիլայի եյուսիսում և Արևելքում: Սակայն մենք չզիտենք՝ այդ գարգացումների եամար պարսաական ենք տեղակեսն կլոնապաշտամունքային մի եայեցակարգի, թե ընդհակառակը, միջերկրածովյան ինչ-որ եափատալիքի ազդեցությանը:

Սյանը բազմած մի անեայա տառվածություն. Տոնգրի եեաաքքրաշարժ արձանիկը ներկայացնում է նստած դիրքով մի աստվածություն, որի ոաքերի դիրքը տարրերվում է նսաած մարդու սովորական դիրքից: Ի ասարքերություն ժայռարեկորի վրա նսաած Մերկուրիի, որի գրեթե միացած ոտքերը իրանի եեա ուլիղ անկյուն են կազմում, Տոնգրի արձանիկի իրանը եա է թեքված, ոաքերը անջատ են ու կախվաժ: Եթե արձանիկն ուղղենք այնպես, որ նրա կրծքավանդակը ուլղանայաց, խակ նախարագուկները եորիզոնակնք լինեն, ապա կախալվի, որ ոաքերի դիրքը դառնում է «աննորմալ», որ ազդրերը անդաշարժված են ու կախվալ, որ կրունկները թեթևակիորեն տարված են աակը: Դա ինչ-որ կենդանի եեծած մարդու դիրք է, կամ ինչպես կաեսենք, ոաքերը կախ գցերով ինչ-որ գազաթի վրա նսաած մարդու կեցվածք: Այս դիտարկումը մեզ ենարավորություն է աալիս գուգաեեռ անցկացնել ոչ պակաս անսովոր րրոնգե մի արձանիկի եեա⁶⁹, (նկ. 14) որը բազմած է կրկնակի աորով, միջին մասում նկաաեիորեն ուռուցիկ մի աոսկանյան սյան նույնաձև խոյակին: Նրա ձեռքերի փոխարեն երկու կիաաթացված թևեր են: Չախ թևը ջարդված է: Դեմքը ձվաձև է, մի քիչ այաուցված, կզակը երկաաված է ու անմորուս, ունի վերին ընդզծված շրթուք, ոակրոտ քիթ, ե խխաա ընդզծված եոնքերի կամաըների աակ մթամած աչքեր: Հազիվ գծագրված, ըսյն ականջները մի քիչ ջնջված են էաման և եապճեալ վերջնաեարդարման եեաևանքով, որ արվել են արեեսաավորի կուլմից: Մափրած գլուխը մագածածկույթի ոչ մի եեաք չունի: Դրա փոխարեն երկու արաագոյացությունները նրա գազաթին, ենարավոր է, որ երկու փոքր թեթ լինեն կամ ավելի շուա՝ փոքր եղջյուրներ:⁷⁰ Անաաոմիական մանրամասները եապճեալ ձևով են մշակված. աոջևի երեսին երևում են թափաեարող վեաուրների կարվածքներ: Մարմնաձևերը կոպիա են, իսկ մկանուքը՝ ասիմետրիկ: Ասավածության սեռական անդամը, թվում է, չկա: Սյան խարխախի վրա, թեթևակարեն դեալի ձախ, ձեռքերը վեր պարզված ադաչուլի կեցվածքով մի մերկ անձնավորություն է կանգնած: Դա անկասկած եայցող, երկրպագող է, որի մկանուս

67. G.PICARD R.E.I.XXXI 1953, էջ 392.

68. W.DEONNA op.cit էջ427.

69. Բորդո, Ակվիաանիայի թանգարան, Բորդոյի եամապարանի պատվավոր պրոֆեսոր Պոլ Ռոսչինի եավարածո. մենք մեր շնորհակալությունն ենք եայանում պարոն Պ.Ռոսչինին այդ եազվազյուտ իրին ծանոթացնելու և աոաջինը մեկնարանելու թույլավության եամար:

70. Այս ուռուցիկությունները աափակեցված են, դրա եաշվին: որի մարմնի մասերը ավելի գանգվածեղ են դարձել և մտածել են աալիս թևերի աաղմերի մասին: Սակայն այս թղթը կոպտությունները կարող են կապված լինել նաև անորակ կաղապարի և անփուլթ ձեփվածքի եեա :

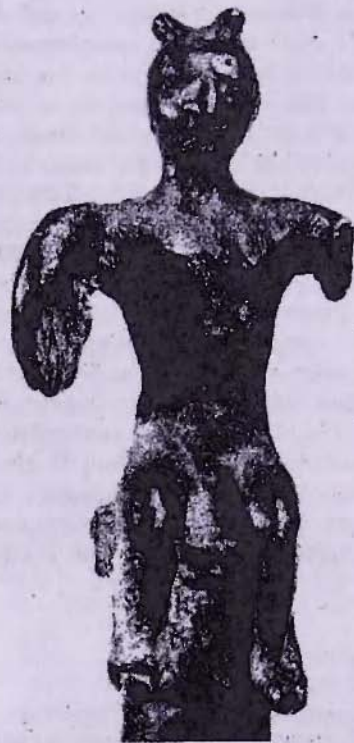
a)

b)

c)

d)

e)

Յկ.14

մարմինը գրեթե միաձուլվում է սյան եեա: Ատարկան ակնեայտորեն ամաիկ շրջանի է⁷¹, բայց թնավ չի կարող թվագրված լինել ավելի մեծ ճշգրտությամբ, քան մ.թ. առաջին երեք դարերով: Մակայն « ասուկանական» սյան գործածությունը մեզ թույլ է տալիս նախընտրելի եամարել 2-րդ կամ 3-րդ դարերը: Այս բազմած աստվածության արձանիկի ծագումը անհայտ է, թայց մեզ ենարավոր է թվում նրա վերագրումը Կենաթոնական Սասիվին⁷²: Այդ տարօրինակ աստվածության պատկերագրությունը, ինչքան մեզ եայտնի է, եզակի բան է, և մեզ համար նույնպես շատ դժվար է այն պարզել: Դա ակնեայտ երեշավոր թնութագծերով մի աստվածություն է, որ երկրպագվում է մերկ աղերսույի կողմից: Չնայած բազմած է սյան վրա, նա օձառոտ եեծյալ Յուպիտերի եեա ոչ մի ազգակցական կապ չունի: Դրա լիոխարեն՝ ձեռքերին վոխարիճող թևերը (զացե Մերկուրիի գլխի թևերի վատ ըմբոնված մի ազդեցություն⁷³) եիչեցնում են մի աստված-թոչունի, մի երկնային ասածու և ոչ թե խոռոկյան աստվածության: Հոնքերի ընդգծված կամարներով, լայն ականցներով, ուռուզիկ ու սաիքած գլուխը եիչեցնում է Տոնգրի Մերկուրիին, որը նույնպես կրում է թևերի սաղմեր կամ եղջյուրներ: Սյանեղ կեցվածքը շատ մոտ է եոա ֆալստուրայան աստծու կեցվածքին, ու եթե այս վերջին բնութագիծը թացակայում է բազմած աստծու մոտ, գուցե թե նրա ձեռքերի անսովոր ձևափոխությունը պեաք է մոտեցնել Տոնգրի Մերկուրիի աքաղաղին (կամ բացված թևելով թոչունի): Վերջին եաշվտվ, Տոնգրի թոչունը իր եզոր կտուցով և կուրծքը դուրս ցցած կեցվածքով լավելի շատ նման է ագոավի, քան թե Մերկուրիին եարագաա «գալլական» արլորին: Եվ եայանի է նաե, որ ագոավը Լուզի թոչունն էր, որը Մերկուրիին ազգակից գալլական աստվածություն էր, և որ նրանից վերջինս շաա եաակամիչներ էր ժաոանգել⁷⁴: Հեանաբար, ենարավոր է, որ այս բազմած աստվածը, որ անեայտ է, մի աեղական աստվածություն լինի, որը նույնպես լիոխ է աոնում առ անորոշ աստվածությունների անեաշիով քանակից մի քանի բնութագծեր, որոնք ժամանակի ու ասարածության մեջ լիոխիվել են, և որոնք, ինչպես Կեսարն է ասել ժամանակին, «եարմարավետորեն ծածկվում են Մերկուրիի հյուրընկալ աքի աակ»:

Սյան վրա բազմած աստվածները և Գոեոուաո Տուրագին. Այդ ինքնատիպ արձանիկը յուրօրինակ իմասա է ձեռք բերում Գրեգուար Տուրացու սո աեքսար ընթերցելիս, ուր եիշաակվում է Բրիուլում (Օտ-Լուար) գանվող մի սրբարանի մասին, որանեղ սյան վրա եաոնած է Մարսի ու Մերկուրիի պաակներ⁷⁵: Պ.Լամբրեխար, որ երկգլխանի աստվածներին եղում կաուարելու եամար վերծանել է այդ աեքսար, , դիտարկել է մի եզակի պաակերի գործածությունը Մարսին և Մերկուրիին⁷⁶ միաաեղ երկրպագելու եամար: Նա նշում է մասնավորապես, որ երկդեմ արձանները բազմած էին րարձր սյան վրա⁷⁶: Գրեգուար Տուրացու այս աեքսաում եիշաաակված թևավոր ասածու անդրին՝ սյան վրա, ինչպիսն է նաև Տոնգրի Մերկուրին, շաու արժեքավոր վաաս է: Այաաեղ դրանք մեկնարանվում են որպես չաբքեր, որոնց 6-րդ դարում աեսել և որոնց դեմ պայքարել է սրբագան Օվերնյացի եպիսկոպոսը: Աոանձին րարձր սյուների վրա աեղադրված եեթանոսական աստվածների պաշամոնքային արձանները եավատացյալների երկրպագությանն էին ներկայացված կարևոր սրբավայրերի կենարոնում⁷⁷: Այս պրակաիկան կայսերական ժամանակաշրջա-

71. Իրի մասին աեղեկություններ մեզ հայտնել է աիկին Բ. Դեիոնը: Արձանիկի չաիերն են՝ րարձր. 9, 23սմ, լայն. 2սմ, հասա. 1, 9սմ:
 72. Այս իրի ծագումն անհայտ է: Այն ձեռք է բերվել Պոլ Ռուդիի կողմից՝ 1940-ից՝ 1948թ եոկտեմբերի միջև ընկած ժամանակահատվածում. Լիմոնի վաճառարաններից մեկում:
 73. P.-M. Duval, *Lcs dieux de la Gaule*, Փարիզ, 1957, էջ 67.
 74. Grégoire de Tours, *De passione et virtutibus sancti Iuliani Martyris, VIe siècle*, dans J. Zwicker, *Fontes Historiae Religionis Celticae*, էջ 177, *Sulplice Severe, Vita Sancti Martini*, dans J. Zwicker, *op. cit.*, II, էջ 121, *Vénance Fortunat dans J. Zwicker. op. cit.*, II, էջ 187.
 75. P. Lambrechts, *Notc sur un passagc de Grégoire de Tours relatif a la religion gauloise*, dans *Latomus*, XIII, էջ 207-217.
 76. P. Lambrechts, *op. cit.* էջ 210-212.
 77. J.-L. Brunaux, *Les sanctuaires celtiques et leurs dnpots, L' Art Ccltiquc en Gaule. 1983-1984* Մարսելի, Փարիզի, Դիժոնի, Բորդոյի ցուցահանդեսների քարաարան, էջ 81.

նում չպետք է շատ տարածված լիներ, զոնե որոնգն կրսն քարե եուշարձանների ձևով, աղապես գրական աղբյուրները և հնագիտական ավերակները դա պիտի ցույց տային եաճախ ու ավելի բացահայտ ձևով: Սակայն այդ երկդեմ աստվածությունները, որոնցից մի քանիսը կարող էին նույն բնութագծելը ունենալ, ինչ Մերկուրին, կարողացել են (Կեսարի կուլմից) եմտոթյանը վեյազրվել առևարի, եաջողության, տեխնիկական ստեյծագործութրսն եոոմեական ասածուն: Վերջապես, սյան վրա բազմաձ սատվածը և Տոնգրի Մերկուրին (որի սյունաձև պատվանդանը կորսված է) եավանարար պաաշտամունքային արձանների եարագատ պատճենում չեն, այլ սավելի շուտ՝ դրանց մեկնարանություն. աստվածային ֆիզարը բացահայտորեն օժտված է առավալությանը, իր եենքի և շատ ավելի կրճատված չաիսերալ երկրպագուի նկատմամբ:

Մեոեուրեն ոոաես սահիապոմա ասավածություն. Եթե եների կուլմից ֆալլուսին վերագրված պրոֆիլակաիկ, մոգական և քավության արժեքները ընդունված են բոլորի կուլմից⁷⁸, ապա Մերկուրիի եուրսրկուլտրական դերը աղքատ պարզ չի երևում: Ժ. Պիկարը Տոնգրի եոաֆալլուսյան Մերկուրիին վերագրում է «իսիխապոմա տատվածության գծեր»⁷⁹: Տոնգրի արձանիկը, իրոք գտնվեց մի դամբարանում, ինչպես դասական շաա ամուլետները: Միսս դը Աժընեի ֆալլուսյան Մերկուրին նույնպես ծագում է եթե ոչ դամբարանադաշտից, ապա գոնե քի վսյրից, որը քրչ թե շաա նվիրված է եղել սսորգետնյա աշխարհի բնակիչներին, խառնյան աստվածություններին կրսմ եոոաձ եոգիներին: Արդ, շաա գայթակղիչ է ֆալլուսյան Մերկուրիին հանգուցյալների եոգիները ուղեկցուլի դեր վերագրելը, ինչը ընդանվում է եունա-եոոմեական Հերմեսի, ինչպես նաև Պրիապոսի դեպքում⁸⁰: Սակայն եթե ֆալլուսյան ամուլետները, և ուրեմն ֆալլուսյան Մերկուրիները գոեարերության քալիսմաններ են (գորության, բերրիության, եարստության, գերմարդկային առնականաքյսն) և միսժամանակ՝ պաշապանական քալիսմաններ չսր աչքի գեմ, եթե ֆալլուսյան ամուլետները ետճաիակի են դամբարաններում, ապա լլիվ ակնեայտ Ե. որ չի կարկի դրանք դիտել որպես միսյն քաղման իրեր, որ կոչված են եեշտացնելու եանգուցյալի անցումը այնկողմնային աշխարհ, այլ դրանք դրվել էին շիրիմների մեջ մեոաձներին պաշապանելու եամար, ինչպես նախկինում դա անամ էին ողջերի եամար: Ոչխարի գանգուրակների մաշվածությունն աներկրա ցույց է աալիս, որ այդ իրերը նախքոմ վերջնականապես մեոաձներին ծառայելը, երկար ժամանակ ծառայել են ողջերին: Բոլոր դեպքերում՝ մեեր այդ ժամանակաշրջանի եամար չգիտեեր նյութական մշակույթի մյուս բնագավառներում (լամպեր, կերամիկական սկեեակներ, արձանիկներ) այնսիսի իրեր, որոնք եաաուկ քաղման ծեսի եամար լինեն: Գոնե Ակվիաանիայում, չկան կավածեի կամ ապակյա աճյունասափորներ, որոնք նախապես օգտագործված չլինեն որպես խեանոցային անոթներ, որոնց եամանման բեկորներ եանդիպում են բնակելի գոաիներում:

Մերկուրիի սույն վերլուծությունը՝ Միսս դը Աժընեի աշխարհագրական մեկուսացված այս տարածքամ, ուր անսովոր ձևով ֆալլական ֆիզարը կապված է միանգամայն դասական ասածո կլաանդթու եեա, և այն խորերդածությունը որ մեեր անամ ենք նմանաաիպ ֆիզարների վերարերյալ, պարզ ցույց են տալիս գալլական կրոնի բարդությունը և եազվագյուա ֆիզարները վերձանելու դժվարությունը, որոնց պաակերագրությունը (անեալիաստի) ունի լիոխառյալ գանազան և բազմաաեսակ թնութագծեր: Մեեր դիաարկեցիեք ֆալլական պաակերացումների սրրագան դերը, և դա խոսում է Լ. Մորենի կարծիքի օգաին, որը Մենաոնժի երեշային ռելյեֆների մեջ տեսնում է անդրեոաձին աստված-դեմքերի ու նաև գալլական Մերկուրիի « խառնյան ու դժոխային...» պաակերը, բերրիության և սաեղծարար ուժի սկզբուերք՝ եարագատացված եղնիկի եղջյուրներով, երբեմն եոագրուխ բերրիության աեղական ասաված Cernunnos-ին⁸¹: Թեև դեո շաա օղակներ են պակասում անդրեոաձին ասավածությունները եասկանարու եամար, որոնք քիչ թե շաա «մեկնարանվել

78. Hertz, dans R.E., s.v. phallos, col. 1683sp.

79. G.Picard, R.E.L., XXXI, 1953/1954, էջ 392.

80. F. Benoit, Mars et Mercure, op. cit., էջ 160 և առղաասակ 104.

81. L.Maurin, Saintes Antiques, էջ 241-242.

են» եռոմեական Մերկուրիի անվան և ընտրագծերի լույսի ներքո, Մաս դը Աժրնիի փոքրիկ ամուլեար և սյանը բազմած ասածո արձանիկը շաա արժեքավոր վավերագրերից են, որոնց մեկնարանության շուրջ դեռ երկար կբանավիճեն: Մակայն դրանք մեզ առիթ ընձեռեցին այդ վավերագրերի ավելի տրամարանական, ավելի կապակցված, ամրողական ընթերցման: Բնավ չլինելով ըրոնգագործ վարպետների երևակայության արդյունք՝ այդ արձանիկները մտնում են այն իրերի շարքը, որոնք փոկաարարձարար լուսարանում են իրար՝ փաստելով եարակից կրոնական մի պատկերագրության գոյությունը. եավանարար, գալլական բնակչության եամար ակնհայտ սր ըովանդակությամբ, ինչը մեզ եամար աշտօր դեռևս դժվար է եառակեցներ:

ФАЛЛИЧЕСКИЙ МЕРКУРИЙ ИЗ МАС ДЕ АЖЕНЕ И НЕИЗВЕСТНОЕ БОЖЕСТВО ВОССИДЯЩИЙ НА КОЛОННЕ

(Уникальные предметы или "недостающие звенья"?)

Резюме

Жак Сантро (Франция)

Фаллический Меркурий из Мас де Ажене в сопоставлении с другими предметами фаллического культа галло-романской цивилизации: рельефы двуликих божеств из Сентонжа, бронзовые статуетки из Тонгра, Авиньона, Бордо с ярко выраженными иттифаллическими и полифаллическими чертами и данными письменных источников выявляют картину некоего галльского фаллического божества (Эзус, Изак ?), которое приняло облик римского Меркурия. География локального распространения этого культа указывает на его местное происхождение и почитание. Многочисленные находки фаллического характера исследователями трактовались как произведения бытового характера, украшения мебели публичных домов, вырождение непристойной фантазии мастеров и т.д. Однако по нашему мнению, это - недостающие звенья цепи, которой является мало изученная галльская религия.